

قدرت، سیاست و مذهب در ایران عهد تیموری

مجتبی هاشمی

اجتماعی و فرهنگی مورد توجه قرار دهد و همین رویکرد را باید یکی از ویژگی‌های ممتاز کتاب او دانست. مترجم نیز در مقدمه خود، اهمیت عهد شاهرخ در دوره تیموریان را از آن رو می‌داند که ضمن دربرداشتن قسمت اعظم میراث تیمور، در حقیقت الگویی نیز برای جانشینان شاهرخ یا به عبارتی حلقه اتصال عصر تیمور با بقیه دوره تیموریان بوده است.

کتاب از یک مقدمه، هشت فصل، نتیجه‌گیری، کتاب‌شناسی و نمایه تشکیل یافته است. در فصل نخست که تحت عنوان «تکوین حکومت تیموری در عصر شاهرخ» گرد آمده، مؤلف با واکاوی منابع قصد به‌دست دادن شمائی کلی از تحولات سیاسی این دوره را دارد. وی با توصیف شرایط عصر شاهرخ و مشکلات پیش روی او توصیفی جامع از اوضاع زمان او به‌دست می‌دهد که همین امر زمینه‌ساز درک بهتر آن چه که در ادامه کتاب آمده است، می‌شود. فصل دوم کتاب با عنوان «مسائل مربوط به منابع و تاریخ‌نگاری»، به توصیف و تحلیل محتوای منابع این عصر و موانع موجود بر سر راه این امر پرداخته است. تحلیل و نقد ارائه شده در این فصل، حکایت از دقت نظر و احاطه نویسنده کتاب بر منابع این دوره دارد. موضوعی که فهرست بلندبالای منابع (کتاب‌نامه) نیز مؤید آن است. مباحثی چون پوشش جغرافیایی و اجتماعی منابع، تأثیر مؤلفان منابع و فضای زندگی آن‌ها بر نوشت‌هایشان، جنبه‌های مثبت در منابع تاریخی دوره تیموری، جایگاه تاریخ‌های محلی و مشکلات مربوط به دوره زمانی و وابستگی‌های فردی در زندگی‌نامه‌های صوفیانه در این فصل مورد بحث قرار گرفته‌اند. در واقع منظر در این فصل یک منبع‌شناسی تحلیلی از دوره تیموری را به‌دست می‌دهد.

فصل سوم با عنوان «دیوان شاهرخ و کارگزاران آن» ضمن بیان مسائل دیوانی این دوره، به برشمردن و تشریح کانون‌های قدرت در ساختار حکومت مرکزی تیموری پرداخته است. منظر در ادامه توصیف تشکیلات و تاریخ دیوان مرکزی، به تحلیل ساختار دیوان و چگونگی وظایف کارکنان آن می‌پردازد. او ضمن این کار به دو خاستگاه مهم وزیران در این دوره یعنی خواف و سمنان اشاره کرده و وزیران و کارگزاران مشهور برخاسته از این دو شهر را به‌گونه‌ای دقیق معرفی می‌کند. در پایان فصل نیز شاهد برشمردن دیگر کارگزاران مهم این دوره و خاستگاه‌های هر یک هستیم. فصل چهارم یعنی «منابع انسانی سیاسی و نظامی در ایران» نیز در عمل ادامه مبحث فصل قبل به شمار آمده؛ با این تفاوت که در این بخش مؤلف به دیگر کانون‌های مهم در تصمیم‌گیری‌های سیاسی که در رأس آن نظامیان و بعد سایر طبقات شهری و توده‌ها قرار داشتند، اشاره می‌کند. وی نشان می‌دهد که با وجود برتری مقامات نظامی جغتایی، ایرانیان نیز سهم مهمی حتی در امور نظامی داشتند. او حتی نقش قابل توجه صاحبان حرف، بزرگان محل و حتی مردم عادی را در این زمینه مورد توجه قرار داده است. از جمله آن‌که آن‌ها در مواقع لزوم دوشادوش سپاهیان در جنگ‌های

- نویسنده: بناتریس فوربزمنز
- مترجم: مجتبی هاشمی دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ
- ناشر: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد
- نوبت چاپ: اول / بهار ۱۳۹۰
- قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال
- تعداد صفحات: ۴۲۳

یکی از محققانی که عمر علمی خود را صرف مطالعه تاریخ تیموریان و موارد مربوط به آن همچون تاریخ عمومی مغولان، تاریخ اسلام در قرون میانه و مباحث مربوط به تاریخ ترکان و آسیای مرکزی کرده است، خانم بناتریس فوربزمنز می‌باشد. دستاورد چهل سال فعالیت علمی او - که اکنون استاد بخش تاریخ دانشگاه تافتتر و پژوهشگر مطالعات خاورمیانه، آسیای مرکزی و ایران در ایالات متحده است -

ده‌ها مقاله پژوهشی در مجلات معتبر علمی و دایره‌المعارف‌ها مرجع و تخصصی در زمینه تاریخ تیموریان، مغولان و آسیای مرکزی و دو کتاب در زمینه تاریخ تیموریان می‌گردد. آن چه که غنای ویژه‌ای به کار منظر بخشیده، به‌جز تسلط بر روش و متدولوژی تحقیق علمی، توانایی استفاده از متون و تحقیقات در زبان‌هایی چون فارسی، انگلیسی، فرانسه، آلمانی، روسی، عربی و ترکی می‌باشد.

کتاب مورد اشاره در این مقاله یعنی قدرت، سیاست و مذهب در ایران عهد تیموری، که به عصر شاهرخ فرزند و مهم‌ترین جانشین تیمور می‌پردازد، از نظر سیر تاریخی در واقع دنباله کتاب قبلی منظر با عنوان برآمدن و فرمانروایی تیمور به‌شمار می‌آید که پیش از این (۱۳۷۷) به فارسی ترجمه شده است. منظر در این اثر در پی پاسخ دادن به سؤالاتی چون چگونگی حفظ قدرت حکومت باوجود در اختیار نداشتن تمامی نیروها و چگونگی انجام وظایف به عنوان یک حکومت توسط تیموریان و نیز چگونگی تداوم انسجام جامعه با وجود تنوع جغرافیایی، فرهنگی و قومی در میان ایرانیان برآمده است. مؤلف خود در مقدمه‌ای که نگاشته سازماندهی کتاب را این‌گونه بیان می‌دارد:

فرض اصلی در این کتاب این است که بیشتر فعالیت‌های سیاسی در قلمرو تیموری ریشه در جامعه داشت و حکومت بیشتر به دنبال ایجاد تعادل و واکنش نسبت به آن‌ها بود تا نشان دادن ابتکار در این زمینه، بنابراین منطقی است که بررسی خود را از پایین و با شهر، حومه آن و ایالت شروع کنم (۳۵).

در واقع مؤلف کوشیده تا تاریخ دوره شاهرخ را با رویکردی سیاسی،

دفاعی و شهری شرکت می‌کردند. فصل پنجم با عنوان «حکومت تیموریان در مرکز و جنوب ایران» به تحلیل وضعیت دستگاه اداری تیموریان در قسمت‌های مرکزی و جنوبی ایران که در آن اکثریت بومی و ایرانی بودند و چگونگی تعامل آنان با جغتائیان می‌پردازد. در مجموع رویکرد مطالب این فصل بیشتر براساس رویکردی اجتماعی است تا سیاسی.

در فصل ششم مؤلف وارد حوزه مذهبی این عصر می‌شود و در تبیین و تحلیل ریزبینانه و دقیق ویژگی‌های فکری-اعتقادی این عصر به‌ویژه در پیوند با قدرت سیاسی و کارکرد اجتماعی آن دارد. او در این فصل که عنوان «ساز و کارهای سیاسی در قلمرو ماوراءالطبیعه» را برای آن برگزیده، به این نکته اشاره می‌کند که اهمیت ماوراءالطبیعه در قدرت‌بخشی سیاسی و اجتماعی موضوعی بود که هم مورد توجه فرمانروا و هم نخبگان مذهبی قرار داشت و هر دو سعی داشتند تا یک معامله دوجانبه، اما غیررسمی را به نفع دوطرف داشته باشند. به نظر وی فرمانروا به عنوان شرط لازم حکومت، نیازمند تأیید از جانب نخبگان مذهبی و مقامات معنوی بود و این گروه هم متقابلاً با به نمایش گذاشتن شهرت خود در درون محافل مذهبی، حمایت نخبگان دنیوی را جلب می‌کردند و بخشی از جایگاه خود در میان همتایانشان را با توانایی در جذب مردم و از جمله نخبگان نظامی و زمین‌دار به‌دست می‌آوردند. (۲۸۵).

فصل بعدی کتاب با عنوان «خاندان حکومتی و سیاست طبقات مذهبی» که ادامه مبحث فصل قبل به‌شمار می‌رود، به سیاست مذهبی عصر شاهرخ می‌پردازد. در فصل پیش منز بیشتر به مباحث عمومی سیاست مذهبی در این دوره پرداخته بود، اما مباحث این فصل دربرگیرنده افراد، زیارتگاه‌ها و گروه‌های خاص مذهبی است. این موارد تحت عنوان‌هایی همچون انتصابات حکومتی در عرصه مذهبی، ایجاد نهادهای مذهبی و پشتیبانی از آن‌ها، پشتیبانی از زیارتگاه‌ها، شیوخ صوفی خراسان؛ شیوخ جام، شیوخ هرات مطرح شده‌اند. در نهایت به شرح چگونگی نظارت شاهرخ بر این شخصیت‌های مذهبی می‌پردازد.

فصل پایانی با عنوان «شورش محمد بن بایسنغر و کشمکش بر سر جانشینی شاهرخ» به بیان حوادث پایانی حکومت شاهرخ از جمله شورش نوه وی، محمد بن بایسنغر و نیز وقایع پس از مرگ شاهرخ و منازعات جانشینی و علل آن می‌پردازد. در قسمت نتیجه‌گیری کتاب نیز با پیش کشیدن پرسش‌های ابتدای کتاب، درصدد جمع‌بندی پاسخ خود به آن‌ها برآمده است.

بنابر آن چه که گفته شد، ترجمه آثاری از این دست برای دانشجویان و پژوهشگران در ایران از جهت دانش‌افزایی تاریخی و مهم‌تر از آن ترویج رویکردهای تلفیقی سیاسی، اجتماعی و مذهبی در مطالعات مربوط به تاریخ ایران راهگشاست. به‌ویژه اگر این ترجمه‌ها توسط افراد متخصص در هر دوره از تاریخ ایران انجام شود.

نشست سرگروه‌های تاریخ شهر تهران برگزار شد

سکینه سلیقه‌دار

عضو گروه تاریخ شهر تهران

معرفی شد تا مقالات و نکته‌های علمی در آن قرار داده شود: www.tehrangam.ir در این جلسه، میر شفیعی، کارشناس گروه‌های آموزشی سازمان آموزش و پرورش حضور پیدا کرد و در خصوص چگونگی تقویت گروه تاریخ و برگزاری جشنواره روش‌های تدریس مطالبی بیان کرد. وی گفت، جشنواره روش‌های تدریس، جزو معدود محافلی است که تجربیات خالص دبیر را به صورت محسوس به نمایش می‌گذارد و اگر نگاه ما نسبت به جشنواره مثبت باشد، می‌تواند چشم‌انداز بسیار خوب و گسترده‌ای پیش روی درس تاریخ قرار گیرد. هم‌چنین، مجله کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ویژه آموزش تاریخ (شهریور ۹۰) به همکاران هدیه شد.

اصلاح روش‌های تدریس و داشتن طرح درس و بازدید هدفمند از مدارس نیز ارزیابی و بررسی و تحلیل سؤالات امتحان نهایی خرداد ماه و شهریور ماه در این جلسه، از همکاران سرگروه خواسته شد نقطه نظرات خود را حداکثر تا پایان آبان ماه ارائه کنند تا در جهت کیفی کردن کار گروه تاریخ، گام مؤثری برداشته شود و عملکرد گروه‌های مناطق آموزشی ارزیابی و به رشد و پر بار کردن فعالیت گروه‌ها کمک شود.

ارائه متن تخصصی تاریخ برای ترجمه به‌صورت مسابقه و تعامل با سازمان‌ها و نهادهای تاریخی نیز از موارد طرح شده در جلسه گروه تاریخ بود.

در پایان، برگ نظرسنجی از نشست گروه تاریخ توسط همکاران نوشته و در پرسش و پاسخ در خصوص برنامه‌ها، نظرات همکاران مطرح شد. نشانی پایگاه اینترنتی گروه‌های آموزشی شهر تهران به همکاران محترم تاریخ

جلسه سرگروه‌های تاریخ مناطق ۱۹ گانه شهر تهران در تاریخ ۹۰/۷/۱۸ در دبیرستان مطهری تشکیل شد. ابتدا آیتای از قرآن کریم قرائت شد، سپس فریده حشمتی، سرگروه تاریخ شهر تهران، اعضای جدید گروه را معرفی کرد و برنامه سالانه گروه تاریخ به شرح زیر ارائه شد: جشنواره الگوی برتر تدریس و کارگاه آموزشی یاددهی و یادگیری براساس ICT هم‌چنین، در خصوص غنی‌سازی سایت گروه‌های آموزشی و همکاری مناطق و ارائه مقالات علمی از سوی دبیران تاریخ مناطق درباره فنون و مهارت‌های تدریس، طراحی سؤالات مفهومی و موضوعات کتاب‌های درسی... ارائه مطالب به سازمان و قراردادادن در سایت گروه، توضیحاتی داده است. یکی از نکات مهمی که مطرح شده، نظارت کلینیکی و بالینی بر مدارس بود و بررسی دقیق تر علل افت تحصیلی مدارس،